

A makrokriminalitás megelőzésének rögzös útjáról

A bűnmegelőzés több évtizedes múltra tekint vissza, s az elmúlt fél évszázadban fokozatosan a közvélemény, a politikai szereplők, a bűnüldözés és a bűnmegelőzés gyakorlati szakemberei, továbbá a bűnügyi kutatók figyelmének középpontjába került. A világ legkülönfélébb országaiban prevenciós intézmények sora igyekszik a bűnözés kedvezőtlen hatásait megelőzni, vagy ha ez nem lehetséges, akkor legalább a következményeit csökkenteni. Mind az állami-kormányzati (összefoglaló névvel: hatósági), mind a magánkezdeményezések összehangolásával működtetett, s nem ritkán a hatósági kezdeményezésekkel is kapcsolatot tartó prevenciós aktivitások két nagy csoportba sorolhatók, úgymint a társadalmi és a szituációs bűnmegelőzés. (A tevékenységek e fajta csoportosítása nem jelenti feltétlenül azt is, hogy nincs közöttük kapcsolat, lazább vagy szorosabb együttműködés.) A fent említettek mindegyike túlnyomó részben a mikroprevenció kategóriájába sorolható.

A társadalmi bűnmegelőzés¹ nagy figyelmet szentel azoknak a társadalmi és gazdasági folyamatoknak, változásoknak, amelyek fontos szerepet játszanak a bűnözői karrier kialakulásában, a bűnöző életmód rögzülésében. Jellemző vonása továbbá, hogy az emberek élethelyzetére fókuszál, legyen szó a bűnözői karrier megindulásának, a büntető igazságszolgáltatás káros hatásainak megelőzéséről vagy mérsékléséről, vagy éppenséggel a bűncselekményi áldozattá válás megelőzéséről, a sértetti károk enyhítéséről. A nagy bűnmegelőzési programok hagyományosan ebben a körben mozognak. E tevékenységben a legkülönbözőbb szakmák művelői találta egymásra.

A szituációs bűnmegelőzés az előbbinél később, a huszadik század utolsó évtizedében került a figyelem középpontjába, s élére kezdetben többnyire vezető rendőrtisztek álltak,

¹ A társadalmi bűnmegelőzés magyarországi menedzselésében, jogi keretek közötti szabályozásában Gönczöl Katalin munkássága kiemelkedő. Ld. például: GÖNCZÖL Katalin: A bűnözés és a bűnmegelőzés Magyarországon a rendszerváltás időszakában. *Magyar Jog*, 1991/11. 646.; *Esély* 1992/1. 42.; GÖNCZÖL Katalin: A bűnmegelőzés modellje. In: GÖNCZÖL Katalin – KORINEK László – LÉVAY Miklós (szerk.): *Kriminológiai ismeretek, bűnözés, bűnözéskontroll*. Budapest, 1999. 127.; GÖNCZÖL Katalin – KERESZI Klára: Cselekvési program – Kormányzati intézkedések és kezdeményezések a társadalmi bűnmegelőzés ösztönzésére. *Kriminológiai Közlemények* 61. Budapest, 2004. 9.; GÖNCZÖL Katalin: A bűnözés társadalmi reprodukciója, deviancia-kontroll, társadalmi bűnmegelőzés. In: GÖNCZÖL Katalin – KERESZI Klára – KORINEK László – LÉVAY Miklós (szerk.): *Kriminológia – Szakkriminológia*. Budapest, 2006. 297. A felsoroltakon túl kezdeményezésével és aktív közreműködésével megszámlálhatatlan mennyiségű előadás, konferencia, társadalmi szervezetek által indukált és kormányzati előterjesztés kapcsolódik nevéhez.

Az ezt az oldalt követő összes tartalom Irk Ferenc tölthette fel 2021. október 25-én. A felhasználó a letöltött fájlt továbbfejlesztését kérte.

akikhez csakhamar építészek, várostervezők csatlakoztak. Ez nem véletlen, hiszen főként a nagyvárosi bűnözés megelőzésében és a lakott településeken belül bekövetkezett közterületi bűncselekmények felderítésében lehet ezt a módszert alkalmazni.² A situációs bűnözés prevenciója főként a bűnalkalmak megelőzését, illetve csökkentését helyezi előtérbe. Ma már mindkét irányzat képviselőinek figyelme kiterjed nemcsak a potenciális vagy tényleges bűnelkövetőkre, hanem a bűncselekmények áldozataira is.

Mindkét felsorolt bűnmegelőzési típus közös jellemzője, hogy

- kizárólag egyedi esetekre korlátozódnak, többnyire olyanokra, amelyek a nemzeti jogalkotásban bűncselekményként vannak definiálva, vagy ha mégsem, akkor a kodifikált bűncselekmények határvidékein foglalnak helyet;
- közvetlenül vagy közvetve tehát szorosan kapcsolódnak valamelyik nemzeti jogalkotás által bűncselekménynek nyilvánított normasértéshez;
- összefüggést mutatnak a lakosság bűnözéstől való félelmével és szorongásával;
- a gyakran nemzetközi kooperációban kimunkált eszközök és módszerek dacára kizárólag egy vagy több, törvényben rögzített tényállás szerinti tette fókuszálnak.

Az imént felvázolt tevékenységi kör további jellemzője, hogy a sok szempontból tradicionálisnak nevezhető bűncselekmények körében fejti ki aktivitását. Egyedi, lokálisan károkozó cselekmények, mint például a személyekben vagy vagyontárgyakban esett kártételeket előidéző elkövetőkre és e sérelmek elszenvetőire fókuszál. Ez alól egyelőre csak a globalizáció kiteljesedésével együtt járó olyan új problémák, mint általában a határokon átívelő bűnözés, különösen pedig a szervezett bűnözés, a kábítószer-bűnözés és a nemzetközi prostitúció tekinthetők kivételeknek.

A felsorolt jellemzőket magukon viselő cselekményeket a mikrokriminalitás körébe tartozóknak nevezzük. Mindezek után feltehető a kérdés: van-e a bűnözésnek a mikrokriminalitás

² A situációs bűnmegelőzés magyarországi bevezetésében az Országos Kriminológiai Intézet nemzetközi együttműködésben végrehajtott fejlesztései játszanak döntő szerepet. Erről részletesen ld. IRK Ferenc: Biztonságérzet rizikótársadalomban? In: KORINEK László (szerk.): *Emlékkönyv Irk Albert egyetemi tanár születésének 120. évfordulójára*. Pécs, 2004. 59.; IRK Ferenc: Városi biztonság, nagy városi bűnmegelőzés. In: *Félelem, bűnözés és bűnmegelőzés Európa öt nagyvárosában*. Budapest, 2005. 147.; BARABÁS Tünde – KRIVÁCS Róbert – IRK Ferenc: A bűnmegelőzés, a bűnözéstől való félelem. In: *Félelem, bűnözés és bűnmegelőzés Európa öt nagyvárosában*. Budapest, 2005. 9.; BARABÁS Tünde – KRIVÁCS Róbert – IRK Ferenc: Security in towns, urban crime prevention. In: *Insecurities in European Cities. Vol. 2. Crime-Related Fear Within the Context of New Anxieties and Community-Based Crime Prevention*. Budapest, 2005. 59.; BARABÁS Tünde (szerk.): *Épített környezet – bűnözés – situációs bűnmegelőzés*. Budapest, 2008; IRK Ferenc – WINDT Szandra: Városi félelem és bűnmegelőzés. *Rendvédelmi Füzetek*, 2009/4. 1.; WINDT Szandra: A közösségi bűnmegelőzés eszközei. In: *Biztonságos Városok* [CD]. Budapest, 2011; WINDT Szandra: A második generációs CPTED-ről. In: BARABÁS Tünde (szerk.): *Tanulmányok Irk Ferenc professzor 70. születésnapja tiszteletére*. Budapest, 2012. 27.

fogalma alá nem sorolható további része, s ha igen, vajon mely jelenségek tartoznak oda, és milyen közös vonások jellemzők rájuk? A főbb ismérvek bemutatására épp azért van szükség, hogy megtaláljuk azokat az elválasztó ismertetőjegyeket, amelyek megkülönböztetik a mikrobűnözést a makrokriminalitástól.

A makrokriminalitás¹ ma – és holnap

E fogalom a bűnügyi tudományok körében ma még nem elterjedt. Ezért látszik fontosnak kiemelni, hogy a makrokutatások keretei között nagyléptékű skálákkal gyakran a társadalom egészét vizsgáljuk. Ebből fakadóan az olyan kutatásokat soroljuk a makroelméletek körébe, amelyek a társadalmi struktúrára összpontosítják figyelmüket. Ennek során azt vizsgálják, hogy ezek a struktúrák milyen hatással vannak az emberi viselkedésre.

Az előbbiekkal ellentétben a mikroelméletek egyéni szinten próbálják megmagyarázni a bűnözés és a bűnelkövetés okait. Az okok feltárása során a makroknál nagyobb részletességre és az előbbieknél inkább pozitív eredményre törekszenek. Így pl. a mikroelméletek foglalkoznak azzal, hogy egyes emberek miért követnek el bűncselekményeket, s mások miért nem.

Az elméleti definíciók próbaköve a gyakorlati alkalmazás lehetősége. Itt azonnal szembetalálkozunk egy alapkérdéssel: vajon létezik-e egyáltalán makrokriminalitás? És ha erre igen volna a válasz, akkor előbukkan a következő: és vajon az ebbe a kriminalitási formába tartozó cselekményeknek kik a tettesei és a sértettjei? Mielőtt a kérdéseket megválaszolnánk, tekintsük át, mit takar e bűnözési forma.

A makrokriminalitás fogalma fogja át azokat a cselekményeket, amelyek esetében az alábbi kritériumok (állítások) közül egy vagy több igaz: olyan, már bekövetkezett károkozásokat eredményező, vagy a tudomány aktuális állása szerint kárkövetkezményeket valószínűsítő cselekmények, amelyek

- földrajzi térben, időben, az érintett személyek számának tekintetében, a károkozások mértékében nagy kiterjedésűek, továbbá amelyek
- elkerülhetők, vagy ha nem, következményeikben csökkenthetők, és amelyek
- emberi cselekvésre vagy mulasztásra vezethetők vissza.

Következmény: a tömeges károkozás megvalósulása, vagy annak távoli és/vagy közvetlen veszélye.

¹ A témakörrel bővebben ld. IRK Ferenc: *A kriminológia prioritásai ma – holnap*. In: H. SUTZINGER Zoltán – VERHOZSOKI János (szerk.): *Sodorvonalon. Tanulmányok Virányi Gergely 60. születésnapja tiszteletére*. Budapest, 2012. 95.; IRK Ferenc: *Teljesítmény és biztonság viszonya a kockázattársadalmi szervezetek működésében*. Makrokriminológiai megközelítés. In: VOKÓ György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok 50*. Budapest, 2013. 207.

Visszatérve az imént feltett kérdésekhez, első megközelítésben talán mindkét kérdésre (létezik-e makrokriminalitás, s ha igen, kik az elkövetők és a sértettek) egyszerűnek tűnik a válasz: természetesen létezik a bűnözésnek olyan formációja, amelyik a makrokriminalitás körébe sorolható, s azok az elkövetői, akik a megadott definíció szerinti cselekményi körben a társadalomra veszélyes vagy káros tetteket valósítanak meg; sértettjei pedig azok, akik a tettek következményeit elszenvedik.

Az ilyen cselekményeket tüzetesebben megvizsgálva azonban már nem olyan biztos, hogy sikerül pontosan körülhatárolható személyekre bukkanni. Ennek oka gyakran az, hogy olykor nagy hálózatokkal állunk szemben, amelyek között az oksági kapcsolat nem tekinthető evidensnek. E megállapítás egyaránt vonatkozik a (potenciális) tettesi és a tényleges vagy lehetséges sértetti körre.

Az esetleges félreértéseket eloszlatandó azt is meg kell jegyeznünk, hogy a kriminológusok – akkor is, ha ezt nem hangsúlyozzák – korlátozott körben a makro-, széles körben a mikroelméletek eredményeit alkalmazzák, amikor a bűncselekmények és a bűncselekményekkel kapcsolatba kerülő személyek viselkedését analizálják.⁴ Azt azonban célszerű hangsúlyozni, hogy a makrokriminalitás körében mozgó elemzéseknek részben függetleneknek kell lenniük az egyes országok kodifikációjától, részben túl kell hogy terjedjenek azokon. Ez a tény megnehezíti a makrokriminalitásnak és az ide sorolható cselekményeknek a széles körben akceptálható definiálását. Az még „a jövő zenéje”, hogy ezzel a szemlélettel mit tud kezdeni a kriminológiával szoros kapcsolatban álló büntető és más adminisztratív jog, amelyik mai állapotában nyilvánvalóan képtelen megbirkózni új (bár az ajtón már mintegy fél évszázada kopogtató) feladatával. Kizárólag nemzeti jogalkotásra, ezen belül a mikrokriminalitásra fókuszáló büntetőjogra alapozó kriminológiai kutatás e körben nem elfogadható.

A megadott definíciót követve a makrokriminalitás körébe soroljuk a kriminológusok által is alaposan feldolgozott szervezett bűnözésen túl a szervezeti bűnözés, a multinacionális (globális) cégek tevékenységével összefüggő, az előző két csoporthoz hasonlóan határon átvelő deviáns termelési és kereskedelmi gyakorlatot, valamint az emberiség jövőjét veszélyeztető környezetkárosítást (aminek része a természetkárosítás). E tetteknek vannak olyan közös jellemvonásaik, mint az államhatárokon átvívelő megvalósítás, a tettesi és a sértetti kör pontos körbehatarolhatóságának nehézségei, valamint hogy a kárkövetkezmények olykor csak bizonytalanul és a közeli vagy távoli jövőidőre vonatkoztatva prognosztizálhatók, mert hatásai a jelen időben még nem (pontosan pedig még kevésbé) ismerhetők meg. Ezek a specialitások egyrészt óvatosságra intenek, másrészt ösztönöznek arra, hogy a teljes problémakört rendszerként kezeljük, igyekezzünk valamennyi fellelhető összetevőjét megtalálni, és részesítsük különös figyelemben a rendszerelemek kapcsolódásait, azaz hálózati rendszerbe illesztve végezzük mind az elemzést, mind a rendszerelemek kapcsolódási pontjainak vizsgálatát.

⁴ SHWABAS, Shlomo Giora: *Micro-Macro Criminology. International Journal of Comparative Sociology*, 2001/February - May. <http://www.questia.com/library/p531/international-journal-of-comparative-sociology/i2528512/february-may>

Mielőtt a makrokriminalitás és a bűnmegelőzés néhány összefüggésének kifejtésére sor kerülne, szükségesnek látszik rövid kitérőt tenni az utóbbi fél évszázad megváltozott világába.

Társadalmi változások, a 21. század új kihívásai

A társadalmi és gazdasági változások bizonyítottan szoros kapcsolatban állnak a bűnözés alakulásával. Számos monográfia, tanulmány szól erről a kapcsolatról, nemcsak a tradicionális piacgazdaságokban, hanem a tervutasításos rendszereket követő államokban is.³ Ezért látszik helyénvalónak tükröt tartani a 20. század második felétől kezdődően a világban végbement olyan változások elé, amelyek befolyással vannak jelenünk és jövőnk bűnözésének alakulására. Iránytűnek tekintjük azt a hagyományos és némileg leegyszerűsítő definíciót, amelyik szerint bűncselekmény az a társadalomra veszélyes tett vagy mulasztás, amelyik az emberek személyét vagy javait sérti vagy veszélyezteti.

Az úgynevezett fejlett világot ma nyugtalanító jelenségek oksági folyamata a messzi múltba vezethető vissza. A parttalanná válás elkerülése céljából cezúraként – lehet, hogy meg lehetően önkényesen – a második világháború végét jelöljük ki, s az ötvenes évek második felétől követünk figyelemmel néhány jelenséget és folyamatot azok következményeivel együtt. A most kiválasztott időszak elejének mindmáig nyomot hagyó eseménye volt egyik részről a világ újrafelosztása, másik részről előbb a kolonializáció, majd a neokolonizáció ellentmondásos végkifejlete – ha ez utóbbi állapotról mint lezárult fejleményről egyáltalán beszélhetünk.

A győztes hatalmak – és most egyelőre csak a nyugati világhoz tartozókról essék szó – óriási erőfölénnyel fogtak neki az új politikai és gazdasági világrend kialakításának. Ebbe a törekvésbe azonban számos, előre nem látott fejlemény szólít bele. Manapság még mindig gyakran esik szó a két szuperhatalom egész világunkat fenyegető vetélkedéséről. E küzdelemnek az atomenergia háborús célból történő felhasználása, illetve ennek bármikor bekövetkező lehetősége ágyazott meg.

A huszadik század hetvenes és nyolcvanas éveinek történelmét áthatotta a kapitalista világrend igazságtalanságai ellen radikálisan fellépni kívánó erők szerepének előtérbe kerülése. A hatvannyolcasok „virágillat” bódulatába merülő fiataljait nem sokkal később fel- és leváltották annak az irányzatnak a reprezentánsai, akik a fennálló rend erőszakos és fegyveres megdöntését tűzték ki célul. Nyugat-Európa számos országának lakói még sokáig fognak borzongva emlékezni rájuk. Ők már a korabeli technika eszközeit igénybe véve sikeresen szervezték meg akcióikat, egymással összehangolva, tetteiket nem ritkán nemzetközi szinten is egyeztetve ütötték rajta a hatalmi gépezet működésének érzékeny és sebezhető pontjain.

Az elmúlt évszázad utolsó évtizede – legalábbis kontinensünkön – a keleti blokk viharos gyorsasággal megvalósuló összeroppanásától volt hangos. A két, egymással évtizedeken át vetélkedő szuperhatalom (és önkéntes vagy kényszerű szövetségeseinek) játszmája – legalábbis egy időre – véget érni látszik. A Szovjetunió meggyengülése, területének felbomlása

³ Ld. pl. GÖRÖNY József: *A társadalmi-gazdasági fejlődés és a bűnözés*. Budapest, 1976.

magával rántotta a „testvérországok” többsége gazdasági és politikai rendszerének bukását is. Ezzel együtt – lényegében a 21. század kezdetétől számíthatóan – kezdetét vette egy felemás kapitalista fejlődés ebben a hatalmas eurázsiai régióban. A volt keleti tömb országaiiban a gazdasági változások korábban alig ismert társadalmi feszültségekhez és környezeti károsításokhoz vezettek.

Az eddigieket összegezve az állapítható meg, hogy a világháborút követő évtizedekben lezajlott népességnövekedés, gazdasági változások és technológiai fejlődés egyre inkább polarizálódó, de egymástól már elszakíthatatlan világháló kialakulásához vezetett. Az is érzékelhető, hogy az említett háló mozgástörvényeinek feltárása ma még gyerekcipőben jár. Tapasztalataink azt már sejtetni engedik, hogy milyen tévedések sorozatán keresztül jutottunk el tegnaptól máig, az azonban jórészt rejtély, hogy a mai helyzetnek milyen következményei várhatóak. Épp ezért a jövőkutatás nagy feladatok előtt áll.

Azt már tudjuk, hogy az elmúlt bő fél évszázad egyik fontos jellemzőjeként tarthatjuk számon mind az egyes országok, mind a különböző országcsoportok és régiók közötti társadalmi és gazdasági ellentmondások fokozódását. Az egyes államok és gazdasági régiók polarizálódásából fakadó gazdasági erőfölény fontos inicializálója a környezet pusztulásának, s az előző évtizedeknél is súlyosabb anómiás következményeket jelentő, társadalmak közötti és társadalmakon belüli szociokulturális egyenlőtlenségeknek is. A következmény, hogy a világ mára egy teljesen egyensúlyát veszített állapotba került, amit jelenleg leginkább csak megfigyelni tudunk, megérteni legfeljebb néhány részösszefüggését vagyunk képesek.

A jelenből a jövőbe tekintve legfeljebb azt észlelhetjük, hogy a Földünk sorsát meghatározni hivatott döntéshozók egyik része évtizedek óta úgy tesz, mintha a múlt zavartalanul folytatódhatna a jövőben. Azt is mondhatjuk, hogy a politikusok a jelen problémáit a jövőbe tolják át. Nem hallják és nem látják azokat a nyilvánvaló jeleket, amelyekre a tudósok már lassan fél évszázada figyelmeztetnek.⁶ Ezek között szerepelnek a következők: a gazdasági növekedés a korábbi tempóban nem folytatható; a társadalmak fejlődésének irányát sürgősen meg kell változtatni; a gazdagoknak – most már nemcsak etikai okokból, hanem szorosan vett öns érdekeik szem előtt tartása mellett is – a társadalmi igazságtalanságok csökkentésére, a gazdasági, szociális és kulturális színvonalak közötti különbségek kiegyenlítésére kellene törekedniük.

Tudjuk tehát, hogy a világ fejlődése a túllövés állapotába került, és sejtjük, hogy ennek rövid távon is súlyos következményei lesznek. Sejtethetjük, hogy a jelenleg működő, a társadalmi egyenlőtlenségek és igazságtalanságok kiegyenlítésére szerveződött, esetenként már ma is a terrorizmus jegyeit magukon viselő mozgalmak ténykedése nemcsak hogy nem fog visszahúzódní, hanem épp az egyszerre globalizált és technikailag fejlett világ lehetőségeit kihasználva tovább radikalizálódhat. Mindez pedig azt jelenti, hogy a közeli jövőben a deviancia megítéléséről kialakult prioritások gyökeres átértékelődésre kell, hogy kerüljenek.

⁶ MEADOWS, Dennis et al.: *The Limits To Growth. A Report to The Club of Rome*. Universe, 1972; PELCEI, Aurelio: *Kezünkben a jövő. A Római Klub elnöke világproblémákról*. Budapest, 1984.

Amit jelenleg nem tudunk, de még csak nem is sejtünk, hogy a jelen idejű változások az előttünk álló néhány évtizedben hova fognak vezetni. Amennyiben elfogadjuk, hogy a világtársadalom egyetlen, egymástól kölcsönösen függő részekből álló egységes rendszer, úgy fontos volna megérteni, hogy vajon a rendszer részelemben bekövetkező – most már nemcsak gazdasági és társadalmi, hanem eminensen természeti – változások hogyan befolyásolják a teljes rendszer stabilitását. A különböző prognózisok egyik része egy irányba mutat, másik része részben vagy egészében divergál. Az elmúlt két évtizedben a tudomány legkülönbözőbb területén erőre kapó rendszer- és hálózatkutatások⁷ nagy segítséget nyújthatnak a jövőkép korábbiaknál megbízhatóbb felvázolásához. Véltetően ez a kutatási irányzat mind a bűnügyi prognózis-kutatásokhoz, mind a helyesen súlypontorientált bűnmegelőzéshez fontos adalékot jelenthet.

Makrokriminalitás és bűnmegelőzés

Rendszertani szempontból lehetőség van a makrobűnözés időhorizont szerinti megkülönböztetésére. A jelenidő horizontjában megkülönböztetett figyelemmel illethetjük a munkabiztonság és az üzleti profit közötti egészséges egyensúly megbillenését, ahol kiemelten célszerű foglalkozni a megrendelők, a kiszolgálók (menedzserek), a végrehajtók és a kuncsaftok közötti biztonsággal, tekintettel arra, hogy amíg az előbbi két kategóriába tartozók a kockázatteremtők, addig az utóbbi kettőbe a tényleges kockázatviselők (kockázatot elszenvedők) sorolhatók. A jövő idő horizontjában a környezetet érintő úgynevezett túllövés vizsgálata tekinthető prioritásnak.

Amennyiben a kriminálpolitika által eddig is preferált két nagy makrokriminalitási forma egyikénél, a szervezett bűnözésnél megállunk, az ítéletalkotás viszonylag egyszerű és egyértelmű. Még ha az elkövetés motívumai között fel is fedezünk számos, etikai nézőpontból akceptálható szempontot (például küzdelem a javak igazságosabb elosztásáért, kisebbségek jogainak elismertetéséért), a következményekhez vezető módszerek és a hozzá használatos eszközök semleges megfigyelő szemzőgéből nézve elfogadhatatlanok.

Más a helyzet akkor, ha a közvéleményi és politikai megítélés szempontjából nagyon ellentmondásos jelenséghez: a kábítószerrel kapcsolatos bűnözéshez közelítünk, ahol a vélemények az előbbi csoporthoz képest már sokkal inkább polarizáltak.⁸ Mégis, bár a globalitás

⁷ BARABÁSI Albert-László: *Behálózva – a hálózatok új tudománya*. Budapest, 2003; BARABÁSI Albert-László: *Villanások – a jövő kiszámítható*. Budapest, 2010; AMSTÜTZ, Marc (szerk.): *Die vernetzte Wirtschaft. Netzwerke als Rechtsproblem*. Zürich–Basel–Genf, 2004; STEGBAUER, Christian – ROGER HÄUSSLING (szerk.): *Handbuch Netzwerkforschung*. Wiesbaden, 2010; BOMMES, Michael – VERONIKA TACKÉ (szerk.): *Netzwerk in der funktional differenzierten Gesellschaft*. Wiesbaden, 2011; WEYNER, Johannes (szerk.): *Soziale Netzwerke. Konzepte und Methoden der sozialwissenschaftlichen Netzwerkforschung*. München, 2011.

⁸ Ezzel kapcsolatban ezúttal nem kívánom korábban már részletesen kifejtett és indokolt véleményemet megismételni. Ld. IRK Ferenc: *Kétkező kriminológia. A rizikótársadalom kriminál-szociológiája*. Miskolc, 2012.

jelentősége e körben sem tagadható, a hálózat pedig olykor minden oldalon szerteágazó, a potenciális sértetti kör viszonylag szűk, prognosztizálható, a problémakör pedig többé-kevésbé kézben tartható, azzal a kiegészítéssel, hogy a jogalkotásban és a jogalkalmazásban bekövetkező változások egy-egy ország hatalmi elitjének szemléletét tükrözik vissza.

Az előbbiekhöz képest gyökeresen másik dimenzióba lépünk, amennyiben akár a multinacionális vállalatok termelési és kereskedelmi tevékenységével, akár a gazdasági növekedéssel és az anyagi jóléttel összefüggő jelenlegi és prognosztizálható kártételekkel foglalkozunk. Ebben a körben különös figyelmet érdemel a következő kérdés megválaszolása: Vajon mi lenne a következménye annak, ha bizonyos, már ma egyértelműen károkozó, továbbá a jelenünkben és a jövőnkben károkozást valószínűsítő tevékenységeket leállítanánk, megszüntetnénk? Lássunk mindegyikre egy-egy példát.

1. Közismert tény, hogy a világ gazdagabbik részébe tartozó országok vállalatai termelő tevékenységük jelentős részét az alacsonyabb munkabér fizetésével (és a legkülönbözőbb adókedvezményekkel) csábító szegényebb régiókba telepíti. Ez azonban gyakran együtt jár azzal, hogy az ott előállított termék árában benne foglalják az életet, testi épséget, egészséget veszélyeztető munkavégzés kényszerét, gyerekek munkavégzése, és számos más, a fejlett ipari országokban már régóta tiltott foglalkoztatási mód. Kérdés, hogy milyen következményekkel járna, ha a multinacionális anyavállalat telephelyén érvényes munkafeltételek magas színvonalra a világ valamelyik szegény országába telepített termelés helyén is megkövetelhető volna? Két, egymással szoros kapcsolatban álló következmény mai körülményeink között biztosan prognosztizálható: a termelési költségek jelentősen megemelkednének, aminek folyományaként nem volna tovább érdemes a termelés áthelyezése az alacsony munkakultúrát felmutató országokba. Ebből azonban egy harmadik, nem elhanyagolható fejlemény is adódna: az egyébként is nagy munkanélküliséggel küszködő országokban az alacsony foglalkoztatásból eredő belső, de ma már az országok határain messze túllépő (regionális) feszültségek tovább növekednének. A problémára van kielégítő, morálisan elfogadható megoldás? Ennek hiányában mi a teendő?

2. A gazdaság mennyiségi növekedése (sőt többnyire még a minőségé is) egyre jelentősebb környezeti károsítással, természetpusztítással jár együtt. E következmények egyik része ma már bizonyított, másik része jelenünkre vonatkozóan valószínűsített, harmadik része a jövő generációk számára kisebb-nagyobb valószínűséggel prognosztizált. Ráadásul az egész világra veszélyt jelentő jelenségek felismerése (nevezül a szakzsargon követve túllővésnek) nem újkeletű. A korábbiakban már jeleztük, hogy a világ hatalmai erről vagy nem akarnak tudomást venni, vagy ha igen: egyértelműen halogató taktikát követnek. Kérdés: ez a részint ismételtlen csak közvetlenül a gazdasági (eminensen a multinacionális, globális méretekben tevékenykedő vállalatok), részint kormányzati (súlyukból adódóan kiemelten a nagy gazdasági és pénzügyi potenciállal felvértezett, a világ egészének mozgását és jövőjét befolyásolni képes országok vezetőinek felelősségét felvető) tevékenység miként ítélhető meg? Amennyiben a mennyiségi növekedés sok elméleti szakember által kívánatosnak tartott mértékű visszafogására kerülne sor, ez – rövid távon – beláthatatlanul kedvezőtlen követ-

kezményekhez, így például az ún. fejlett országokon belül is nagy társadalmi feszültségekhez, az előbbi és a komp-, valamint a fejletlen országok között további jelentős konfliktusokhoz vezetne. Az sem kétséges azonban, hogy amennyiben a jelenlegi tendenciákon nem sikerül belátható időn belül jelentősen módosítani, a következmények még az előbb említetteknel is súlyosabbak lesznek. A csapdából milyen utat választva tud a világ kikecmeregni?

Sokan hangsúlyozzák, hogy a világ országainak gazdasági és politikai vezetői zsákutcába kormányozták Földünket. Az azonban ma még kérdéses, hogy ezek a tettek járhatnak-e jogkövetkezményekkel, és ha igen, milyenekkel. A kárkövetkezmények közül melyek azok, amelyek mérhetőek, és melyek azok, amelyek mérhetetlenek? Úgy tűnik, a globálgazdaság jogi háttere jelenleg – enyhén szólva – szakadozott hálózathoz hasonlítható.

A felvázoltak olyan kérdések továbbgondolására ösztökélhetnek, mint hogy a példának szánt (ám akár modellnek is tekinthető) esetekben, a valós vagy prognosztizálható káresetek vonatkozásában felmerülhet-e egyáltalán bűncselekmény gyanúja, s ha igen, akkor ezért kiket és a felelősség hányadik láncszeméig lehet felelősségre vonni? Ennek tisztázása azért fontos, mert – néhány, a büntetőjog által pontosan körülírt tényállással ellentétben – ezáltal nem kétséges a büntetőjogi felelősség megállapítása során mindig kívánatos morális felelősség megléte. Olyan döntések előtt állunk, amikor nem ritkán két rossz lehetőség közül kell az egyiket – nyilvánvalóan a várhatóan kisebb kárral, veszteséggel járó – kiválasztani.

Ehhez kapcsolódó néhány további kérdés:

- Mi lehet a következménye annak, ha eldöntjük, hogy a jövő időt tiszteljük, és a jövő generációjának biztonsága érdekében ma (a jelen időben) valamennyi olyan áldozatot meghozzuk, ami mostani ismereteink szerint a fenntartható fejlődéshez szükséges?
- Mi következhet be akkor, ha a legfejlettebb (értsd ezúttal: a leggazdagabb) országok vezetői úgy döntenek, hogy fennhatóságuk alatt megállítják a növekedést részint annak érdekében, hogy a fejletlenebbeknek (szegényebbeknek) esélyt adjanak a leszakadás megállítására, az utólérsre, részint azért, hogy ezáltal saját sikeres túlélésük valószínűségét növeljék?
- A globális mértékben érvényesülő fenntartható fejlődésnek vannak-e alternatívái, és ha igen, melyek ezek?

A jövőre vonatkozóan a lehetséges döntések, következményeikkel egyetemben számos tanulsággal szolgálhatnak. Racionalitás és moralitás kényes egyensúlyát kellene ahhoz megtalálni, hogy élhető világot örököljenek utódaink. Ismét kénytelenek vagyunk arra utalni, hogy egy ilyen bonyolult rendszer megértése és az így szerzett ismeretek felhasználása csupán hálózatelemzés alkalmazásával látszik megvalósíthatónak. A vizsgálódásra mindenképpen szükség van, hiszen amennyiben a jelenlegi folyamatok folytatódnak, valószínűleg nem másról van szó, mint az emberi társadalom egésze vagy annak egy része elleni kollektív erőszaktevéletről.

Ami egészen biztos, hogy sem a múltbeli, sem a jelenben működtetett bűnmegelőzési stratégiák^{*} nincsenek köszönő viszonyban ezzel a szemlélettel. A három nagy, a bűnmegelőzésben szerepet játszó erőközpont, úgymint a kormányok, a gazdasági és civil szervezetek erre még nem hangolódtak rá. És ez tulajdonképpen érthető. Amíg a makrobűnözés témakörében a kriminológia nem hívja fel a figyelmet a társadalmilag veszélyes és káros cselekményeknek erre a körére is, addig nem is várható gyökeres változás.

A kriminológusok felelőssége elsörendű. Nem mindegy, hogy a mikro- és részben a makrokriminalitás területén szerzett ismereteket kész-e kiterjeszteni az eddig nem vizsgált életterületekre is, vagy belenyugszik abba, hogy egy olyan világ folytatódik, amelyikben egyrészt a nyertesek és vesztesek közé tartozók helyzete tovább polarizálódik, másrészt amelyik rövid időn belül mindkettő számára élehetlenné válik.

---

* 115/2003. (X. 28.) OGY. határozat a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról; 1744/2013. (X. 17.) Korm. határozat a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2013–2023)